

ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
FONDIO KENTRO EPEYKAS & AIASΩΣΗΣ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1981

maristes

ΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ
ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
DEPARTMENT OF TOURISM MANAGEMENT

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού

9 Πανελλήνιο Συνέδριο

Εκπαίδευση και Πολιτισμός στον 21ο αιώνα

13-14 Απριλίου
2024

**Η σχολική τάξη ως «αρένα» συγκρούσεων:
Μια ψυχαναλυτική θεώρηση της παιδαγωγικής πράξης**

Γιώργος Δορμπαράκης
gdorbarakis@gmail.com

Σταματίνα Πριμικήρη
mprimikyri@gmail.com

Εισαγωγή

Σχολική τάξη ►► πεδίο αλληλεπίδρασης και σύγκρουσης

- καταβολές και κοσμοθεωρία του **δασκάλου** και των **μαθητών**.

Προϋπόθεση για την επίτευξη των στόχων αλλά και για την ομαλή διεξαγωγή της εκπαιδευτικής πράξης είναι

- η κατάλληλη **παιδαγωγική ατμόσφαιρα**,
- το κατάλληλο «**παιδαγωγικό κλίμα**» της σχολικής τάξης.

Ο δάσκαλος πρέπει να είναι **ευαισθητοποιημένος**, ώστε να κατανοεί τους παράγοντες που επηρεάζουν τις συμπεριφορές και τις σχέσεις, το νόημα όσων διαδραματίζονται μέσα στην παιδαγωγική πράξη.

Ο **ψυχαναλυτικά ενημερωμένος εκπαιδευτικός** θα μπορέσει να κάνει ένα βήμα προς την κατανόηση αρχικά του ίδιου του ψυχισμού του και των υποσυνείδητων ενορμήσεών του, καθώς επίσης θα προσπαθήσει να κατανοήσει και τους μαθητές του.

Η συνεργασία **ψυχανάλυσης και παιδαγωγικής** τίθεται στην υπηρεσία της ίδιας της παιδαγωγικής πράξης και προάγει τις διαδικασίες μάθησης.

Η ψυχανάλυση στην υπηρεσία της παιδαγωγικής βοηθάει σε τρία πράγματα:

01

Ασκεί κριτική στους **τρόπους άσκησης της παιδαγωγικής**, αποτελεί δηλαδή (με καθαρά φροϋδική ορολογία) το **«υπερεγώ»** της ίδιας της παιδαγωγικής πράξης.

02

Διευρύνει γνωστικά τον **δάσκαλο**, παρέχοντάς του τα εφόδια να διακρίνει τις παραμέτρους των πολύπλοκων σχεσιακών δομών που υπάρχουν κατά τη διάρκεια της παιδαγωγικής διαδικασίας.

03

Δρα επανορθωτικά στα **τραύματα** του παιδιού, τα οποία προήλθαν από παιδαγωγικά λάθη του παρελθόντος.

Η παιδαγωγική πρέπει να στηριχτεί στην ψυχανάλυση προκειμένου να επενδύσει στη **συμβολική έκφραση** του κάθε μαθητή ►► αποτελεί μια **υποδήλωση των δεσμών** του παιδιού με το περιβάλλον και μια απεικόνιση της πραγματικότητας.

Ωστόσο, υπάρχει ο κίνδυνος ο δάσκαλος να υπερεκτιμήσει τις δυνάμεις του και να προσπαθήσει να επωμιστεί τον ρόλο του ψυχαναλυτή εντός της σχολικής τάξης.

Θα πρέπει να υπάρχει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στον παιδαγωγό και τον ψυχαναλυτή

01

σαφείς και διακριτοί ρόλοι

02

στεγανά

03

διαφορετικές στοχοθεσίες

04

διαφορετικά μέσα

Προσδοκίες του μαθητή από τον δάσκαλο

Επιθυμία για μάθηση

- ▶▶ πρωταρχική ανάγκη που ενυπάρχει στον νέο άνθρωπο ήδη από τη βρεφική ηλικία
- ▶▶ ανεξάρτητη αλλά συνάμα και σε άμεση σχέση με τη **σεξουαλικότητα και τη λίμπιντο**
- ▶▶ **μετουσιωμένη σε δημιουργικότητα**, μπορεί να αποτελέσει την κινητήρια δύναμη της σχολικής εργασίας και του σχολικού παραγωγικού έργου.

Ρόλος του σχολείου

- ▶▶ ενθαρρύνει τη **μετουσίωση της σεξουαλικής ορμής σε δημιουργικές ενέργειες** και σε συμβολικές διεργασίες, αποχρωματίζοντάς τις από λιβιδινικές εντάσεις που προκαλούν άγχος και ενοχές, χωρίς ωστόσο να ενεργοποιούν απωθητικές άμυνες του εγώ.

Ο μαθητής μεταφέρει στις **ενδοσχολικές** του **σχέσεις** τα συναισθήματα που έχει προς **τα μέλη της οικογένειάς του**.

Στον **δάσκαλο** θα μεταφέρει τα συναισθήματα που έχει απέναντι στην **πατρική φιγούρα**.
Στους **συμμαθητές** θα μεταφέρει τα συναισθήματα που έχει απέναντι στα **αδέλφια** του.

Ο μαθητής **θα ξαναιώσει** τα βρεφικά και νηπιακά του συναισθήματα που προκαλούνται από τις ενδοοικογενειακές συγκρούσεις **σε ένα άλλο περιβάλλον**, πιο αντικειμενικό και λιγότερο καταπιεστικό, προσφέροντάς του αυτή τη φορά την αναγκαία για την ελάττωση του άγχους και της έντασης **«αποδραματοποίηση»**.

Ο δάσκαλος λογίζεται χρησιμοθηρικά:

- ❑ ως το μέσο ικανοποίησης της επιθυμίας για γνώση
- ❑ όχι ως ο σχεσιακός παράγοντας που θα διευκολύνει, θα βοηθήσει, θα διαμεσολαβήσει και τελικά θα οδηγήσει στη γνώση.

Αυτή η παρανόηση οδηγεί τους μαθητές στο να νιώθουν

- » εξαπατημένοι,
- » θυμωμένοι,
- » καχύποπτοι απέναντι στον δάσκαλο,
- » αποκλεισμένοι από τις διαδικασίες μάθησης.

Εν τέλει, όταν διαπιστώνεται ότι ο ενήλικας (γονιός ή δάσκαλος) δεν τα ξέρει όλα, ακολουθεί η **αποκαθήλωση** και η **απαξίωση**, συχνά κατά τρόπο οδυνηρό.

Ο δάσκαλος εξυψώνεται στα μάτια των μαθητών του.

Καλείται να εκπληρώσει

τον **ρόλο του μέντορα,**

του **καθοδηγητή,**

να γίνει το **πρότυπο** με το οποίο θα ταυτιστεί,

υποκαθιστώντας ασυνείδητα τον **γονεϊκό ρόλο.**

Ο δάσκαλος ικανοποιεί όλες τις ανάγκες και τις απαιτήσεις του μαθητή του.

Ο μαθητής γίνεται **παθητικός αποδέκτης** της γνώσης, της εμπειρίας και εν τέλει της σοφίας.

Η απαίτηση του μαθητή για κάτι τέτοιο ενέχει τον κίνδυνο να τον καταστήσει **απολύτως εξαρτημένο** από τον δάσκαλο.

Ο δάσκαλος ως αντικείμενο θαυμασμού ή φθόνου,
εκτίθεται στα μάτια των εκπαιδευόμενων του.

- ❑ Δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.
- ❑ Ενεργοποιούνται ανάλογα με το περιβάλλον, τις καταβολές αλλά και την ένταση των συναισθημάτων.
- ❑ Εξιδανικεύεται και ηρωποιείται ►► προάγεται η διαδικασία της μάθησης, για μικρό χρονικό διάστημα.
- ❑ Αποκαθλώνεται ►► αποτελεί τροχοπέδη για τον μαθητή.

Ο ρόλος του δασκάλου

Ο δάσκαλος, εισερχόμενος στη σχολική τάξη, **οφείλει** να έχει λύσει τα δικά του ψυχικά προβλήματα ή τουλάχιστον να τα γνωρίζει και να είναι σε πορεία θεραπείας τους.

Διαφορετικά, φέρνει μαζί του ένα **απωθημένο παιδί** το οποίο **προβάλλει στους μαθητές** του και σύμφωνα με το οποίο συμπεριφέρεται σε αυτούς.

Έχει ένα ήδη **διαμορφωμένο ψυχικό κόσμο** και είναι **φορέας πεποιθήσεων** εδραιωμένων σε εμπειρίες, οι περισσότερες από τις οποίες διαμορφώθηκαν σε σχέση με τους δικούς του δασκάλους ή τους γονείς του.

Άλλοτε η σχέση αυτή είναι θετική, οπότε ταυτίζεται με αυτούς, άλλοτε είναι αρνητική, οπότε ταυτίζεται με τους μαθητές του.

Ενυπάρχουν
μέσα
στον δάσκαλο

ενήλικας → έχει συνείδηση της αποστολής
και του έργου του

παιδί → φέρει υποσυνείδητες και ασυνείδητες
προειλημμένες στάσεις

Ο δάσκαλος μεταβιβάζει στους μαθητές του

01

τις δικές του επιθυμίες,

02

τους δικούς του φόβους και συναισθήματα,

03

τις εσωτερικευμένες εικόνες ενηλίκων,

04

τις σχέσεις ανάμεσα σε ενηλίκους και μαθητές.

Ο δάσκαλος μπορεί να εκτεθεί σε **στρεσογόνες καταστάσεις** οι οποίες ενδέχεται να φέρουν στο φως **απωθημένες όψεις του ασυνείδητου**.

Η καθημερινή επαφή με παιδιά, νέους, εφήβους ωθεί τον δάσκαλο σε μια **συνεχή έκθεση στην παιδική του ηλικία** κατά τρόπο άμεσο, συχνά και ισοπεδωτικό.

Ο δάσκαλος

- βρίσκεται αντιμέτωπος με το **εξωτερικό παιδί** (τους μαθητές του) και το **εσωτερικό παιδί** (τον εαυτό του)
- βρίσκει την ευκαιρία να **επανορθώσει τα τραύματα** της παιδικής του ηλικίας μέσω της προβολής τους στους μαθητές του
- **παλινδρομεί στην οιδιπόδεια φάση** της ανάπτυξής του και, μέσω των μαθητών του, ελπίζει να **ξαναβιώσει** θετικές στιγμές της παιδικής του ηλικίας ή να **ξεπεράσει** τις δύσκολες απωθημένες αναμνήσεις του.

Ο δάσκαλος μαθαίνει να είναι ο **άρχοντας** της τάξης:

- ▶▶ Μεταδίδει γνώσεις, σοφία, εμπειρία.
- ▶▶ Συνάπτει σχέσεις εξουσίας, αγάπης, εξάρτησης.

Ο δάσκαλος αναζητάει **την παιδική απολεσθείσα παντοδυναμία** του, την οποία την βρίσκει κατά τη διάρκεια της παιδαγωγικής πράξης.

Συχνά φαντασιώνεται ότι είναι ο **Κύριος** που έχει την **απόλυτη εξουσία**:

- ▶▶ να δεσπάζει,
- ▶▶ να σημαδεύει,
- ▶▶ να διαπερνά την επιθυμία του μαθητή,
- ▶▶ να τον κατακυριεύει.

Το κίνητρο για εξουσία

Ο δάσκαλος

Θέλει να είναι αρεστός μέσω **σαηνευτικών πρακτικών** επιρροής. **Θέλει να τον θέλουν.**

▶▶ αναγνώριση, αγάπη των μαθητών του

Φιλοδοξεί να γίνει **συμπαραστάτης** και **συνοδοιπόρος** των μαθητών.

Ανοίγει τον δρόμο προς την εσωτερίκευση της διαδικασίας της μάθησης μεταδίδοντας **μεταγνωστικές ικανότητες** και δεξιότητες.

Εμπόδια στην παιδαγωγική διαδικασία

Κίνδυνος έντονης κτητικότητας δασκάλου ➤ υπέρβαση ρόλου

- ▶▶ Θεωρεί ως **δικά του παιδιά** τους μαθητές του.
- ▶▶ Προκαλεί **εξάρτηση** στα παιδιά.
- ▶▶ Τα **καθηλώνει** σε μια ανώριμη παιδικότητα.
- ▶▶ Ικανοποιεί την **προσωπική του ανάγκη** να είναι πάντα απαραίτητος, να έχει **εξαρτημένους** απ' αυτόν ακολούθους.

Οι σχέσεις του δασκάλου με τους γονείς των μαθητών του

Ο δάσκαλος

01

Εισέρχεται στην παιδαγωγική διαδικασία πλήρης εμπειριών τις οποίες **μεταβιβάζει στους γονείς των μαθητών του.**

02

Θεωρεί τους δικούς του γονείς ως αιτία για όλα τα αρνητικά που έχει εκείνος ως ενήλικας. Θα θεωρήσει και τους **γονείς των μαθητών του ως βασικούς υπευθύνους** για κάθε αρνητική συμπεριφορά των μαθητών.

Πόλωση ανάμεσα σε οικογένεια και σχολείο – δάσκαλο

Οδηγεί σε ➤ έχθρα για το ποιος θα κερδίσει την αγάπη του μαθητή.

➤ ανταγωνισμός στην προσπάθεια του δασκάλου να αντικαταστήσει τον γονεϊκό ρόλο.

Χαρακτηριστικοί τύποι εκπαιδευτικού

Ο σαγηνευτικός δάσκαλος

- ▶▶ Μετατρέπει τη σχολική αίθουσα σε **θεατρική σκηνή** και την παιδαγωγική διαδικασία σε **θεατρική παράσταση**.
- ▶▶ Χρησιμοποιεί τα **θεατρικά εργαλεία** προκειμένου να γίνεται επιθυμητός.
- ▶▶ Αιχμαλωτίζει - σαγηνεύει τους μαθητές του κινούμενος από την επιθυμία του να είναι **αρεστός** και να αναγνωρίζεται από το ακροατήριό του, τροφοδοτώντας συνεχώς τον **ναρκισσισμό** του.

Ο ενοχικός δάσκαλος

- ▶▶ **Δεν μπορεί να αντέξει** τον «παντεπόπτη οφθαλμό» των μαθητών του.
- ▶▶ Οδηγείται σε **συνεχή απολογητική, ενοχική** συμπεριφορά.
- ▶▶ Προκαλεί **σαδιστικές συμπεριφορές** που έχουν ως αποδέκτη τον δάσκαλο.
- ▶▶ **Υπνομεύεται** η ακεραιότητα και η αυτοπεποίθησή του.
- ▶▶ Καταλήγει **έρμαιο των ορέξεων** των μαθητών του, αντικείμενο οίκτου ή σαδισμού.

Ο εγωπαθής, σαδιστικός δάσκαλος

- ▶▶ Δεν ανέχεται την οποιαδήποτε **κριτική** από τους μαθητές.
- ▶▶ Κινείται από **εγωιστικά κίνητρα**.
- ▶▶ Κινείται **επιθετικά** και **ανταποδίδει την κριτική**, πληγώνοντας τους μαθητές του.
- ▶▶ **Υποσκάπτει** ο ίδιος την παιδαγωγική διαδικασία.
- ▶▶ Προκαλεί την «**αποθήκευση**» των **αρνητικών συναισθημάτων**, με καταστροφικά αποτελέσματα για τον ψυχισμό των μαθητών του.

Ο ψυχρός, απόμακρος δάσκαλος

- ▶▶ Φοβάται να **μη χαθεί ο έλεγχος** των συναισθημάτων του.
- ▶▶ Αποφεύγει οποιουδήποτε **συναισθηματικό δέσιμο**.
- ▶▶ **Δεν επενδύει συναισθηματικά** στους μαθητές τους.
- ▶▶ **Οχυρώνεται** πίσω από ψηλά τείχη προκειμένου να μη γίνει φορέας του «ξεφορτώματος» του ψυχισμού των μαθητών.
- ▶▶ **Φοβάται τις ψυχοφθόρες συνέπειες** και τη συναισθηματική φθορά του συναισθηματικού δεσίματος.

Ο αποπλανητικός δάσκαλος

- ▶▶ Οδηγείται σε **αμφίσημες, παραβατικές** συμπεριφορές.
- ▶▶ Δρα περισσότερο **ως έφηβος** παρά ως συγκροτημένος ενήλικας.
- ▶▶ Προσφέρει συντροφιά, δίνει συμβουλές, διευκολύνει.
- ▶▶ **Εγείρει τα πάθη** των μαθητών του, ιδίως των εφήβων, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από **συναισθηματική ρευστότητα** και βρίσκονται ήδη σε μια **μεταβατική περίοδο** μεταξύ της παιδικής οργάνωσης του ψυχισμού και της ενήλικης, ώριμης προσωπικότητας.

Ο δάσκαλος που πατάει γερά στα πόδια του

- Έχει **αυτοπεποίθηση**, **ευελιξία**, είναι **ανοιχτόμυαλος** και **ειλικρινής** απέναντι στους κριτικά αντικείμενους προς αυτόν μαθητές του.
- Δέχεται την κριτική, έχει «**ώτα ευήκοα**» και είναι πρόθυμος να βελτιώσει τα λάθη του.
- Έχει **αυτογνωσία** και πλήρη συναίσθηση των αδυναμιών του.
- Έχει **διάκριση** προκειμένου να μπορέσει να ξεχωρίσει την ειλικρινή από την εμπαθή παρατήρηση, συμπεριφορά ή σχόλιο.
- Αποζητά την **κριτική** από τους μαθητές του.
- Εμπνέει την **κριτική ικανότητα** στους μαθητές του.

Ο ψυχαναλυτικά ενημερωμένος δάσκαλος

- Δεν φοβάται τις εκρήξεις θυμού, την έχθρα και τα «σκοτεινά» συναισθήματα των μαθητών του.
- Δεν θεωρεί προσωπικές ήττες τα πάθη των μαθητών.
- Προσπαθεί να τα ερμηνεύει, να τα μετασχηματίζει και να τα ανακουφίζει.
- Δείχνει πώς πρέπει να αναπτύσσονται έντιμες και ειλικρινείς σχέσεις.
- Ισορροπεί ανάμεσα στην αυστηρότητα και την ελαστικότητα,
- Δίνει χώρο στους μαθητές του να τον εμπιστευτούν.
- Προσφέρει την ελπίδα της διαθεσιμότητας.
- Ανακουφίζει τα επώδυνα συναισθήματα των μαθητών του.

Διαπιστώσεις - Συμπεράσματα

Ο δάσκαλος οφείλει:

- ▶▶ να έρθει σε επαφή με τα ασυνείδητα και πρωτόγονα στοιχεία που φέρει μέσα του,
- ▶▶ να έχει ένα ελάχιστο επίπεδο **αυτογνωσίας**,
- ▶▶ να αναζητεί **τρόπους επίλυσης** των δυσχερειών.
- ▶▶ να έχει **«αγαπητική» στάση ζωής**, άνοιγμα του εαυτού του προς εκείνους που θεωρεί «δικούς του», τους ίδιους τους μαθητές του.

Ωστόσο, πολλοί δάσκαλοι,
συχνά εμμονικά,
αντιστέκονται σε κάθε
αλλαγή και αποφεύγουν
να εμβαθύνουν σε αυτά
τα θέματα.

Τελικά, είναι αναγκαία η **αναπλαισίωση** του τρόπου λειτουργίας της παιδαγωγικής διαδικασίας, η οποία θα οδηγήσει σε ειλικρινείς και ουσιαστικότερες σχέσεις μέσα στο εκπαιδευτικό περιβάλλον και θα άρει την τάση προς απομόνωση των εμπλεκομένων σε αυτή.

ΤΕΛΟΣ